

Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatımız Gelenek Kurucu Klasik ve Kanonik Kitaplardan Yoksundur

Mustafa Ruhi ŞİRİN*

SÖYLEŞİ: Beyhan KANTER**

• *Sadece Türkiye’deki değil dünya ölçeğinde yaşayan tüm çocukların sorunlarıyla yakından ilgileniyorsunuz. Çağdaş bir çocuk edebiyatı yazarı olarak çocukların pedagojik, psikolojik ve sosyolojik durumlarına yönelik görüşleriniz sadece çocuk edebiyatıyla sınırlı değil. Aynı zamanda ihmale ve istismara uğrayan çocukların yaşam koşullarına ilişkin geniş bir yelpazeyi de içeren çalışmalar içindediniz. “Çocuklara adanmış bir edebiyat” yanında, “çocuklara adanmış bir yaşam üslubunuz” da var. Bu bağlamda çocukların dünyasıyla bu kadar yakından ilgilenen birisi olarak geçmişten bugüne baktığımızda çocuk ve çocukluktaki değişimi nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Doğan her çocuk er geç büyür. Büyüdükçe değişir ve yetişkinliğe ulaşır. Çocukluk ise tarih boyunca hep bir sosyal mekân olarak var olmuş ve var olmayı sürdürecektir. Dünya, çocuk ve çocuklukta değişimin çok hızlı gerçekleştiği bir evre içinde. Buna karşın, geleneksel, modern ve postmodern çocukluk iç içe ve yan yana yaşanıyor... Bugün artık hiçbir medeniyet dairesi modern ve postmodern çocuk kuşatması dışında düşünülemez. Medeniyet coğrafyalarındaki farklı çocuk sosyolojilerini dikkate almadan yeni çocukluğu tanımamız imkânsız gibi. Geleneksel çocukluk modern çocukluğa evrildiği gibi, postmodern çocukluğa da evrilebiliyor.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal bilimlerin tasarımı ile gerçekleşen ve merkez üssü Amerika ve Batı Avrupa olan modernleşme, hiçbir sınır tanımadan dünya

* Çocuk edebiyatı araştırmacısı, çocuk kitabı yazarı.

** Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bizde çocuk edebiyatında kanon tartışması bağlamında sorulacak ilk soru şu olmalıdır: Türk çocuk edebiyatında kanonik eser var mıdır? Bu sorunun cevabının evet ya da hayır olmadığını farkındayım. Çünkü henüz, kanonik eserleri belirleyecek ne ölçütler ne de “ölçme çubuğu”muz (!) vardır.

çocukluğunu da etkilemiş durumda. Kültürü hangi medeniyet dairesinde doğarsa doğsun, modernleşmenin dinamikleri her yeni kuşağı dönüştürüyor. Modern çocukluk kültürünün taşıyıcısı ise okul ve medyadır. Bu nedenle aynı medeniyet çevresinde bile çocuk algısı farklı olabiliyor. Örgün eğitimle birlikte çocuk da değişiyor. Yarım yüzyılı aşkın bir süre içinde çocukların büyüme ve gelişme sürecinde dijital dadı rolündeki medyanın etkisi ise okuldan çok daha fazla. Bugün artık bebek bakımından erken çocukluk eğitimine, çocuk haklarından çocuk edebiyatına kadar çocukla ilgili her alanın dönüştüğü bir dünyada yitip giden çocukluğa ağıt yakabiliriz.

● **Çocuk hakları, suça itilen çocuklar, çocuk ihmali ve istismarı, aile sorunları, yoksulluk, engelli çocukların sorunları, çocuk ölümleri, sosyal ve toplumsal sorunlar, cinsiyet ayrımcılığı konularına odaklanmış birisi olarak bu gibi konuların öznesi ve okuru çocuk olan bir edebiyata yansıyor yansımadığı üzerinde konuşabilir miyiz?**

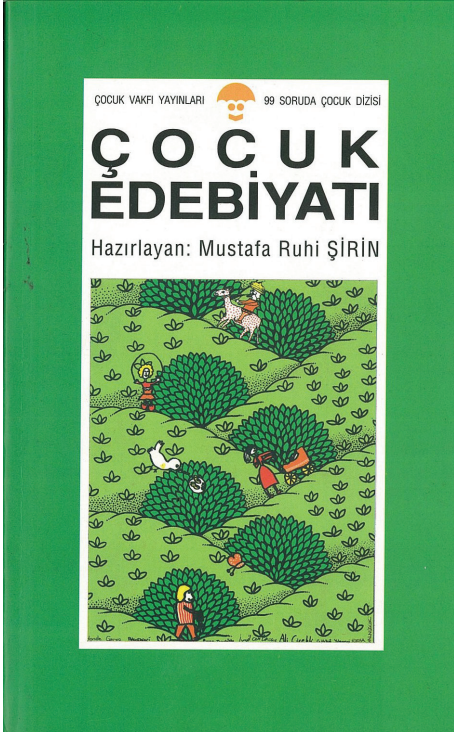
Konuyu dünya mı Türkiye ölçeğinde mi konuşalım?

● **Türk çocuk edebiyatını merkeze alabilirseniz daha yararlı olabilir.**

Sorunlar ve değerlerin çocuk edebiyatına yansımada üç nokta belirleyicidir. Sorunların yaşandığı kültürel ortamın sorunla ilgili algı evreni, bir. Sorunları edebiyata dönüştürürken kullanılan dil,

iki. Yazarın dünya görüşünden yansıyan değerler, üç. Sorun odaklı edebiyatta yazar tutumu belirleyicidir. Burada soracağımız ana soru şudur: Yazar engellilik, yoksulluk, ölüm, cinsiyet ayrımcılığı konusunda toplumun kültürel algısını mı yansıtıyor, bu algıya eleştirel mi bakıyor? Toplumun algısındaki sorunu onaylayıcı yazar tutumu kadar, bilgilendirici-öğretici yazar tutumu da edebiyat çemberine uzak düşer. Bizdeki sorun odaklı ilk örnekleri yazmaya başlayan Kemalettin Tuğcu ve devamı olan kuşak, toplumdaki kültürel algıyı onaylayan tutum içinde olmuşlardır. Özellikle engeller ve yoksullar konusu, melodram havası içinde anlatılmış, çocuk kahramanlar eksik “çocuk insan”lar olarak yansıtılmıştır.

Batı’da sorun odaklı okul öncesi, çocuk ve ilk gençlik edebiyatı örneklerinin iki yüzyıl önce gündeme geldiği ortak kabullerden biridir. Bu noktada kısa bir parantez açabiliriz: Çocuk edebiyatı örneklerini iki açıdan değerlendirebiliriz: Çocuk kitabı kalıplı mı, geliştirici içerikte midir? Otoriter yaklaşımla yazılmış her çocuk kitabı kalıplı mı olduğu gibi, başlı başına sorunlu bir kitaptır. Çemberi biraz daha genişletebiliriz: Biçimsel gerçekçiliğe göre yazılmış kitaplar da sorunlu kitaplardır. Bu kitaplar çocuk gerçekliği başta olmak üzere, dil, edebiyat ve sanat değerinden yoksundurlar. Bu çeşit kitapların türü şiir, öykü, masal, roman ya da fantastik de olabilir. Parantezi şimdilik burada kapatabiliriz.

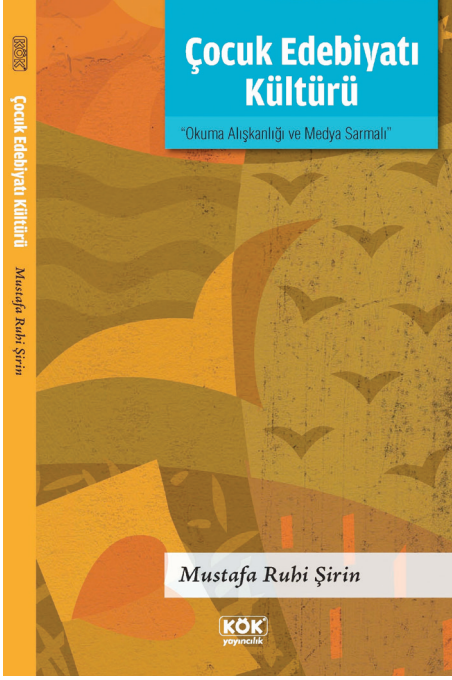
Karl Ernest Meier, sorun odaklı çocuk ve ilk gençlik edebiyatını kısaca şöyle yorumlar: Okurun hayatında önem taşıyan değerlerin, sorunların konu edildiği kitaplardır. Meier, şu noktaya da dikkat çeker: Sorun odaklı kitaplar, çocuğun içinde yaşadığı sorunları doğru anlamayı içeren bir edebiyat yaklaşımıdır... Bugün artık, çocuk edebiyatının sınırları alabildiğine genişlediği gibi, tabu sayılan konular da bu edebiyata yansımaya başlamıştır. Sorun odaklı edebiyatta, edebiyat ve sanat aracılığıyla gerçekle yüzleşme amaçlanır...

Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatında sorun odaklı örnekleri iki grupta ele alabiliriz. 1980'lere kadar istismar, engellilik, yoksulluk gibi sorunlara eğilen kitaplar, ağırlıklı olarak çocuğu sorunun acıma nesnesi olarak yansıtmıştır. Aile, sosyal ve toplumsal sorunları konu alan kitaplar sa işaret parmağı havada yazar tutumunu

yansıtan güdümlü-ideolojik kitaplar olmuştur. Çocuk hakları kültürüne dayalı kitaplar ise 1980 sonrası ilk örneklerini verir. Sorun odaklı çocuk edebiyatı örneklerinin en temel sorunu ise, çoğunluğunun çocuk gerçekliğine uygun yazılmamış olmasıdır.

• *Çocuk edebiyatı ile ilgili yaklaşımlara baktığımız zaman çocuk merkezli her eserin bu alana dâhil edildiğini görüyoruz. Türk edebiyatında ise Tanzimat'la başlayan sürece kadar özerk bir çocuk edebiyatının gelişmediğinden söz edebiliriz. Tanzimat Dönemi'nde ise genellikle pedagojik karakterli eserlere rastlamaktayız. Dünyada uzun bir geçmişi olmasına karşın bizde yazılı çocuk edebiyatının gecikmiş bir alan olmasını neye bağlıyorsunuz?*

Çocuk edebiyatımızdaki gecikmeyle ilgili birçok neden sıralanabilir: Çocuk gerçekliğini kavramış yazar ve sanatçılarımızın çocuklar için gecikmiş olmalarını temel neden olarak görüyorum. 1980 sonrasında çocuklar için yazan ve çocuk kitaplarını resimlemeye başlayan çocuk kitabı çizerleri ile öncü bir kuşağın ortaya çıktığını söyleyebilirim... Burada bir ikileme de dikkat çekmekte yarar var: Cumhuriyet Dönemi'nde çocuk nüfusunun tamamına yakını okuma-yazma öğrendiği hâlde, okuma alışkanlığı karnemiz çok zayıf durumda. Birkaç neden sayabilirim. Ancak yeni bir parantez açmadan önce bir soru sormakta yarar var: Temel okuryazarlık başarısına karşın niçin okuma alışkanlığı kazanmış nesiller yetiştiremiyoruz? Çünkü Türkçe ve edebiyat eğitimi ve öğretimi birçok sorun içeriyor. Üniversitelerde okul öncesi ve çocuk edebiyatı öğretimini henüz başarmış değiliz. Okuma kültürünün amacı ve işlevi ise belirsiz. Okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lisede sürdürülen örgün

eğitim okul öncesi, çocuk ve ilk gençlik edebiyatıyla ilişkilendirilmemiş.

Muhafazakâr resmî kanon anlayışına göre hazırlanan zorunlu okunacak *100 Temel Eser* genelgesi yaşayan yazarlarla öğrenciler arasında kalın bir duvar örmüştür. Çocuk edebiyatımızın gecikmesindeki bir diğer neden ise, medya toplumunda çocuk edebiyatının işlev değış(tir)imi karşısında yazar ve sanatçıların gecikmiş olmasıdır... Son yıllarda cevabını aradığım bir diğer soru ise şu oldu: Örgün eğitimde okuma-yazma öğretiminde neredeyse yüzde yüze ulaşılmış olmasına karşın, okuma yaşımız niçin çok küçük? Bu sorunun cevabını Türkçe ve edebiyat öğretiminden başlayarak bulmamız gerekir.

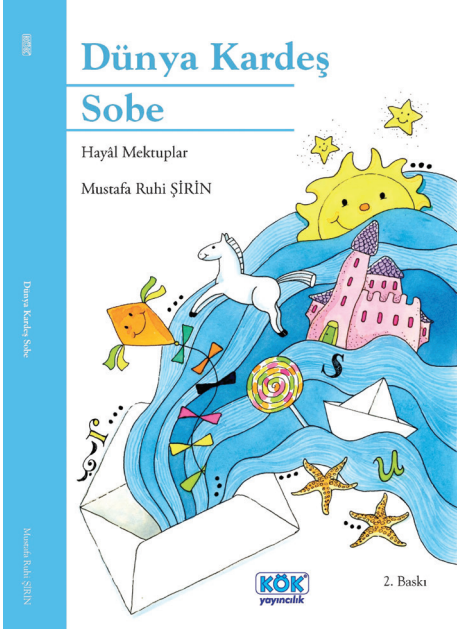
● ***Edebiyat, bir milletin kültürel kodlarından, toplumsal yaşam koşullarından ve gündelik yaşam pratiklerini oluşturan gerçekliklerinden bağımsız değildir. Bu noktada şöyle bir soru***

sormak isterim: Türk çocuk edebiyatı, kültürel kaynaklarımızdan ve millî değerlerimizden yeterince yararlanmakta mıdır? Masallarımızın çocuk edebiyatımızla ilişkisi kurulabildi mi?

Sorunuzun çağrışımlarını da dikkate alarak size hayır, cevabını vereceğim. Medeniyet coğrafyamızdaki sözlü çocuk kültürünün çok zengin bir kaynak olduğundan hiç kuşuk yoktur. Söz konusu verimler, Türkçenin konuşulduğu coğrafyaların çok değerli söz varlıklarıdır. Ninniden tekerlemeye, sayışmacadan bilmeceye, masaldan destana, efsaneye ve mite kadar bu zengin kültür yeniden yazılmaya muhtaçtır. Medeniyet fikri çerçevesinde insan yetiştirmek için her neslin sözlü kültürel kaynaklardan beslenmesi gerekir. Şunu da hatırlayalım: 1939'daki Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde yerli masalların yasaklanması için bile karar alınmıştı. Masallara yapılan bu haksızlığa karşı çıkan iki ismi burada anmak isterim: Nurullah Ataç ve o yıllarda genç bir halk bilimci olan Pertev Nail Boratav. Buna karşılık, o yıllarda Türkçe ve Edebiyat kitaplarında Batı'dan çevrilen her türlü masala yer verilebiliyordu. Bu uygulama da masala ilişkin resmî kanonun gerçekleştirilmesi için garip bir örnektir.

● ***Masalları halk biliminin sınırlarından çocuk edebiyatı alanına çekmek için şimdiye kadar yapılanlar yeterli midir sizce?***

Pertev Naili Boratav, masalların yenilenmesi için iki yol önermişti. Birinci yol, masalları restore etmek. İkinci yol ise daha zor olmasına rağmen daha kapsayıcı: Yeni bir görüş, yeni bir düşünce ve yenilikçi bakış açısıyla masallardan yeni bir edebiyat oluşturmak. Sizin de değindiğiniz gibi, masalları derledik, kayıt altına aldık ve halk biliminin sınırları içinde tuttuk. Bu

çaba da elbette çok değerli. Boratav'ın zor dediğini başaran ise, Behçet Necatigil'dir. Necatigil, bir yandan masallarımızı şiirine kaynak yapmış; öte yandan ise *Üç Turunçlar*'dan *Yıldızlara Bakmak*'a kadar radyo oyunu yazarlığının klasik örneklerini vermiştir. Necatigil, masallarımızdaki çağdaş edebiyat değerini keşfederek bu sonuca ulaşmıştı.

Boratav, ikinci önerisi ile "masalları çağımıza" getirecek sanatçılara seslenmişti. Dünya masal edebiyatında bu yolu izlemiş, masala tabiatı ve şiiri katmış iki büyük ustayı anmak gerekir: Charles Perrault ve Andersen. Grimm Kardeşlerin yaptığı ise iyi bir restorasyondan ibaretti. Bizde masallarla ilgili şimdikiye kadar yapılan ise restorasyondur. Birkaç ismi sayabiliriz: K. D., Ziya Gökalp, Oğuz Tansel, Eflâton Cem Güney, Tahir Alangu, Tahsin Yücel, Başaran, Naki Tezel, Tarık Dursun K., Hasan Lâtif Sarıyüce. Son olarak otuz yıl önce yazdığım masal yazılarında önerdiğim yöntemi hatırlatmakla yetineceğim:

Masalları çocuk dil dizgesine ve çocuk gerçekliğine göre çocuklar için yazmalıyız. Efsane, destan ve mit türleri de bu yöntemle yenilenebilir.

• **Çocukluk anlayışının geleneksel, modern ve postmodern olarak farklı süreçlerden geçtiğine ilişkin yaygın bir anlayış söz konusudur. Bu bağlamda içinde yaşadığımız çağın koşulları göz önünde tutulursa çocuk edebiyatındaki değerler eğitimi ne ölçüde olmalıdır? Bir çocuk kitabının öğreticilik ile edebiyat arasındaki ilişkisi ve yeri nedir? Çocuk edebiyatının salt pedagojik bir dille kurgulanması ve pedagojik unsurların ön plana çıkarılması, estetik sorunun göz ardı edildiği anlamına gelir mi?**

Çocuk edebiyatı ve değerler eğitimi bıçak sırtı konulardan biridir. Belirleyici olan ise yazarın ve çizerin estetik tutumudur. Yazar ve çizer, bir çocuk kitabını öğreticilik sınırında tutuyorsa soracağımız soru şudur: Edebiyat bu kitabın neresinde? Soruyu şöyle de sorabiliriz: Bir çocuk kitabında pedagojik ölçütler mi estetik ölçütler mi öndedir? Bir çocuk kitabı, bir yazarın kullanacağı dil ve anlatımla edebiyata dönüşür. Winfred Kaminski'nin vurgusuyla söylemek gerekirse, edebiyat için geçerli bütün estetik tasnif şemaları ve edebiyat sosyolojisi ile ilgili şartlar çocuk edebiyatı için de geçerlidir. Bu ölçütler içinde gerçekleşen çocuk kitabı edebiyat çemberi içindedir.

Pedagojinin sınırları içinde kalmış bir kitap, edebiyat estetiğinden yoksundur. Edebiyat, estetik bileşenlerle var olur. Edebiyat estetiği içinde edebiyatın pedagojisi de vardır. Öğreticilik amaçlı pedagoji ile edebiyat pedagojisi farklıdır. *Küçük Prens*, *Pinokyo*, *Gülliver'in Seyahatleri*, *Pal Soğakçı Çocukları* pedagojinin değil edebiyat

pedagojisinin sınırları içindedir. Bunun dışındaki çocuk kitapları, yalnızca pedagojik yani büyüme ve gelişmeye uygun öğreticilik değeri olan kitaplardır. Burada bir sonuca ulaşabiliriz: Eğitici işlevi önde olan çocuk kitaplarını çocuk edebiyatı çemberi dışında tutmak gerekir.

Cahit Zarifoğlu'nun bir dizesi yolumuzu daha da kısaltabilir: *Çocuklar havadan anlar*. Eğer bir çocuk kitabı edebiyat eseri niteliği taşıyorsa tema ve konusunu besleyen değerlerden yoksun değildir. Bu değerler medeniyetin adalet, eşitlik, özgürlük değerlerinden biri olabileceği gibi, medeniyetin iyilik, doğruluk, güzellik ideallerinden biri de olabilir. Sevgi, saygı, sorumluluk, şefkat, cömertlik, vefa gibi değerlere odaklanan bir kitap, "bilgi ve ahlaki öğreti" sınırlarındaysa bu kitap pedagoji alanı içindedir. Bu tür çocuk kitapları "ders kitabı" işlevini yerine getirirler. Dolayısıyla edebiyat ve sanat değerinden yoksun kalırlar.

● *Çocukluğun sosyolojik boyutu düşünüldüğünde değişen dünyayla birlikte çocuk öznelerin de yaşama biçimlerinde ve üsluplarında farklılaşmalar olduğundan söz edilebilir. Çocukluk döneminin kısaldığı ve çocukluk evreleri arasındaki geçişin hızlandığı bir çağda yaşıyoruz. Böyle bir yaklaşımla çağdaş çocuk edebiyatımızı bir tasnife tabi tutarsak hangi evrelerden geçtiğini söyleyebiliriz?*

Modern dönem Türk çocuk edebiyatını birbirinin devamı olarak Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri ile Cumhuriyet Dönemi şeklinde genel bir çerçeve içinde değerlendiriyorum. Cumhuriyet Dönemi çocuk edebiyatını ise üç evreye ayırıyorum: 1970'lere kadar geçen süre, didaktik-otoriter anlayışa dayalı birinci evre. 1970'ten 1980'lerin başına kadar devam eden sosyal ve toplumsal ağırlıklı kitapların yazıldığı ikinci evre. Çocuk gerçekliğine dayalı ve ilk okuru çocuk olan örneklerin 1980 sonrası yazılmaya başlandığı yenilikçi çocuk edebiyatının boy attığı üçüncü evre... Yaklaşık 175 yıllık bir dönem içinde dil ve edebiyat değeri olan kitapları şairlerin yazdığını burada tekrar belirtmek isterim. Hiç kuşkusuz, bu şairler içinde çocuklar için yazdığı 23 çocuk kitabı ile Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın özel bir yeri vardır. Türk çocuk edebiyatı bağlamında Dağlarca, yazdığı çocuk şiiri kitaplarıyla kendine özgü kanonu olan ilk şairimizdir...

Yazılı çocuk edebiyatımızdaki gecikmeyi ise birkaç cümleyle açıklamak kolay değil. Kısaca, birkaç önemli ve belirleyici başlığa değinmekle yetinelim: Dünyanın en zengin sözlü çocuk kültürüne sahip olduğumuz hâlde sözlü verimlerimizin üzeri âdeta sarmalla örtülmüştür. Oysa, bu temel üzerinden hareketle sözlü verimler yeniden inşa edilerek ve yazılı edebiyata dönüştürülerek çağdaş çocuk edebiyatımızın temelleri atılabilir.

Çocuğun eğitilecek bir “küçük insan” olarak algılanmasının yazılı edebiyatı geciktirdiğini düşünüyorum. Cumhuriyet Dönemi’ndeki okullaşma ile birlikte, kalıplaşıcı eğitimin bir parçası olarak otoriter ve biçimsel gerçekçi çocuk edebiyatı ile yetinildi. Otoriter ve biçimsel çocuk edebiyatı ise resmî kanonun dışında çağdaş bir edebiyatın doğuşunu ertelemiş oldu. Cumhuriyet Dönemi ders kitapları nesnel olarak incelendiğinde resmî kanonun şair ve yazarlarının ağırlığı çok kolay fark edilebilir. Çoğu manzumeci olan resmî kanonun şair ve yazarlarının etkisinin eğitim sistemi içinde hâlâ sürdüğü kanaatindeyim...

● ***Edebiyatı besleyen / geliştiren unsurlardan birisi de eleştiri türünün varlığıdır. Söz, çocuk edebiyatı alanına geldiği zaman çocuk edebiyatı yapıtlarını edebiyat ve çocuk edebiyatı eleştirisi ölçüt ve yöntemlerine göre değerlendiren nitelikli ve kapsamlı bir eleştiri kültüründen söz etmek mümkün müdür?***

Çocuk edebiyatı kültürünün en önemli bileşenlerinden biri de eleştiridir. Bizde ise henüz çocuk edebiyatı eleştirisi çok cılızdır. Eleştiri kültürünün çocuk edebiyatının çok gerisinde olduğunu da söyleyebilirim. Çocuk edebiyatı tarihimiz içinde en küçük pencere ise eleştiri kültürüne aittir. Çocuk edebiyatı eleştiri geleneğinin oluşmamasıyla ilgili birçok neden üzerinde durabiliriz: Çocuk edebiyatının uzun yıllar

küçümsenmiş bir alan olmasının eleştiri kültürünün gecikmesine yol açtığını söylemek mümkündür.

Çocuk edebiyatı eleştirisi, edebiyat eleştirisi gibi, kendine özgü kuramları yanında, hangi ölçütlere göre eleştiri yapılacağını bilmeyi gerektiren bir alandır. Bu alanda nitelikli çok az eleştiri yazısı yazıldığını söyleyebilirim. Son yıllarda çocuk edebiyatı araştırma ve inceleme yazılarında artış olduğunu gözlemliyoruz. Araştırma ve inceleme yazıları arttıkça çocuk edebiyatı eleştiri kültürümüz de gelişebilir.

Çocuk edebiyatı eleştirisinin kapsamı kadar niteliği de önemli. Çocuk edebiyatı eleştirisinde çocuk ve çocukluk kültürü yanında çocuk hakları kültürüne odaklanılması gerekir. Çocuk edebiyatı eleştirisinde belirleyici olan unsur, kurama ve yöneme ilişkin tercihtir. Edebiyat eleştirisindeki kuram ve yöntemler, çocuk edebiyatı eleştirisi için de geçerlidir. Yalnızca pedagojik-öğretici yönden eleştiri yapanlar yanında çocuk edebiyatını bir “sanat dalı” kabul ederek eleştiri yapanlar da hiç de az sayılmaz. Görsel okuma kriterlerine göre temellendirilen eleştiri geleneğinin bizde henüz başlamadığını da söyleyebilirim. Eleştirmen öbeklerinin yaklaşım ve yöntemlerinin farklılıklar içermesi ise doğaldır... Öznel ya da nesnel eleştiri de olsa her eleştiri yazarla ve okurla bire bir ilişkilidir. Gerhard Haas’ın, çocuk edebiyatı eleştirisini daha bütüncül bir çerçevede

değerlendirdiğini düşünüyorum. Haaas'a göre, eleştirinin, yapacağı eleştiriye kabul işlevi gören ölçütler, geniş anlamda pedagojik ölçütler ve estetik ölçütler açısından bir bütün olarak dikkate alması gerekir. Türkiye'de bu nitelikte eleştiri yazısı örneği yok gibidir.

● **Türkiye'de çocuk edebiyatı çeviri eserlerle özerk bir alan olarak görül-meye başlandı. Bu açıdan bakacak olursak Türkiye'deki çocuk edebiyatının yerelliği ve evrenselliği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Modern çocuk edebiyatımızın gelişmesinde çevirinin payının büyük olduğunda hiç kuşku yoktur. 1970'lere kadar yazılmış çocuk kitaplarından dünya dillerine çevrilenlerin sayısı bir elin parmak sayısından azdır. İngilizceye çevrilen ilk çocuk kitabı Nezahet Nurettin Ege'nin *Türkiye'de Yaşayan Turgut (Turgut Lives In Turkey)* kitabı 1939 yılında New York'ta basılmıştır. Ancak, bu kitabın, önce Türk-

çe mi İngilizce mi yazıldığı henüz belirlenmemiştir. Cahit Uçuk'un *Türk İkizleri (Turkish Twins)* İngilizce (1964), Almanca (*Eine Hoffnung erfüllt sich*) 1966'da yayımlanmış. Cahit Uçuk'un *Türk İkizleri* kitabının Farsçaya çevrildiği bilgisi yanında, *İran İkizleri* kitabının da Farsçaya çevrildiğini bilgisi de dikkate alınabilir. Bu iki yazarın kitapları dışında dünya dillerine çevrilmiş başka kitaplar da olabilir. Çocuk edebiyatı tarihini yazacaklara şimdiden hatırlatmış olmakla yetinelim.

Batı'nın, kendi dışındaki toplumların ürettiği edebiyata ön yargılı bir tutum içinde olması birinci etkindir. Batı'nın kültürel farklılıklara karşı bağnazlık ve tahammülsüzlük içinde olduğunu biliyoruz. Bu konuda ilginç bir örneği de hatırlatmak isterim: Erken çocukluk dönemine yönelik çocuk kitaplarını resimleyen ve yazar Feridun Oral örneği dikkatle izlenirse Batı'nın ön yargı çitasını fark etmek daha da kolaylaşabilir... Feridun Bey'in kitapları neredeyse Türkiye'den önce Batı ülkelerinde yayımlanıyor. Batı ülkelerinin yayınevleri açısından Feridun Oral'ın kitapları "sakıncalı" değil. Çünkü kitaplarının mekânı orman. Orman, kültürel mekân olmadığından Batı bu tür kitaplara çekin-celi davranmıyor.

Çocuk edebiyatımızın yerelliğini içerik ekseninde de değerlendirmek gerekir. Nedenlerine gelince: 1980'lere kadar yazılan kitapların çoğunluğu çocuk ve çocukluğu anlatan bir içeriktedir. Batı ise bu süreci 150 yıl önce aşmıştır. Batı dışı ülkeler ise çocuk klasiklerini tercih etmiş durumdadırlar. Medeniyet coğrafyalarımızla aramızdaki kopukluk dikkate alındığında ise çocuk kitaplarımızın dünya çocuklarıyla buluşmasının imkânı da kalmamış gibidir...

Yerli bir çocuk edebiyatı için henüz köklü bir atılım yaptığımızı ileri sürmek

gerçekçi bir yaklaşım değildir. 1980 sonrası ortaya çıkan örneklerin dünya dillerine çevrilme şansı önceliklere göre çok daha fazladır. Nedeni ise, bu örneklerin çocuk edebiyatı bağlamında estetik boyutları açısından daha uygun olmalarıdır.

Son dönem yerli çocuk edebiyatı örneklerinin mekân olarak kültürümüze dayanmadığı yönünde de bir gözlemim var: Özellikle romanlardaki kahraman ve yer adlarıyla ilişkili mekânlar soyut bir dünyadan ibarettir. Bu kitaplarda, kahraman ve yer adlarını değiştirdiğinizde, kitabı hiçbir kültürle ilişkilendiremiyorsunuz. Bu tür kitaplar, evrensellik adına yazılıyor. Çeviri şansının daha yüksek olacağı düşünülüyorsa bile bu tür kitaplar, yerel olmadığı gibi çeviri şanslarının da olmadığı düşüncesindeyim.

● ***Burada ara bir soru sormak istiyorum: Sizce, çocuk yazarları mı yoksa çizerleri mi dünyaya açılmada hazır durumdadır?***

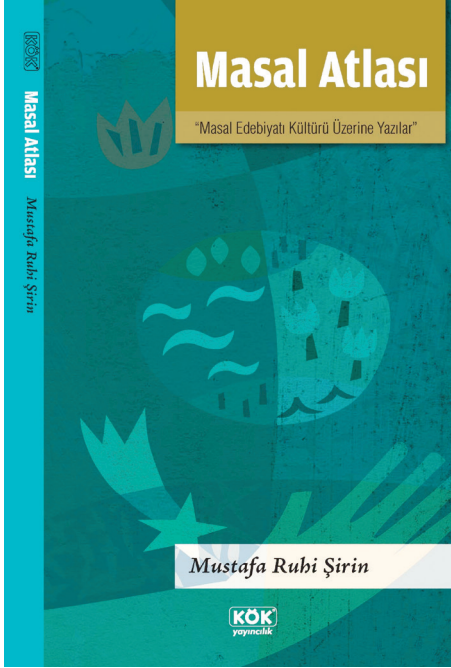
Dünyaya açılmada çocuk kitabı çizerlerinin yazarlara göre birkaç adım önde olduğunu son yıllarda çok sık tekrar ettim. Birçok neden de sıralayabilirim: Çocuk kitabı çizerlerinin resim eğitimi almalarının önemli bir etken olduğunu düşünüyorum. Aralarında eğitim almamış çizerler de var elbette. Bu çizerler ise sanatçı kişilikleriyle kendi yollarını açmışlardır. En tekil örnek ise Mustafa Delioğlu'dur. Resim eğitimi almış çocuk kitabı çizerlerimiz, çocuk gerçekliğini kavramada ve çocuk kitabının estetik boyutu açısından çoğu yazardan birkaç adım daha öndelerdir. Bu özelliklerinden dolayı, dünyaya açılmada yazarların da birkaç adım önündedirler... Bu noktada, bir kaygımı da tekrar ifade etmek istiyorum: Son yıllarda ortaya çıkan ve çocuk gerçekliğini kavramış bu seçkin ustaların, hiçbir edebiyat değeri taşımayan

eciş-bücüş metinleri resimlemeleri sanatçılarımızın başarılarını gölgeliyor. Şimdilik, editörsüz kitapları resimlemelerini önermekle yetiniyorum...

● ***Modernizmle birlikte çocukluğun ve çocuk gerçekliğinin de değiştiği söylenebilir. Dolayısıyla Çocuk edebiyatının değişen dünyadaki yeni çocuğa / çocukluğa yönelik tutumu ne olmalıdır?***

Konuşmamızın ilk dakikalarında çocukluğun sosyal bir mekân olarak hep var olacağı konusuna değinmiştik. Bilişim teknolojileri ve medya kuşatmasının yalnızca yeni kuşakları değil, bir sosyal mekân olarak en kapsamlı şekilde çocukluğu etkilediğini ileri sürmek kehanet olmaz. Çocukların algılarında değişimin olması da kaçınılmaz bir sonuçtur... Yeni dünyada çocuğa yönelik edebiyat ve sanat yol ayrımındadır: Çocuk, yüzünü okuma kültürüne mi görsel okumaya mı çevirecektir? 1970'lerden bu yana bu konu tartışıldığı gibi, uzun bir süre daha tartışılacak. Bu soruyu sormanızın bir nedeni de çocukların okuma kültürü ilişkisinin zayıfladığı yönündeki ciddi kaygılara dayanıyor. Bu konudaki yaklaşımı kısaca şöyle açıklamak isterim: Geleneksel-klasik okuryazarlıkla yetinilen dönem çok gerilerde kaldı. Çocuklara küçük yaşlardan itibaren görsel-işitsel okuryazarlıkla birlikte, dijital ve teknoloji okuryazarlığını öğretmeliyiz. Medyaya ilişkin bu okuryazarlığın merkezinde ise görsel okumayı öğretmek olmalıdır...

Okuma kültürünün zayıflamasının edebiyat ve medya dışında birçok nedeni olduğunu biliyoruz. Toplumsal okuma yaşının yükseltilmesinde önceliğin temel okuryazarlığa, dolayısıyla çocuğun yazı kültürüyle beslenmesine verilmesini savundum, savunmayı da sürdüreceğim. Ço-

cuk edebiyatına dayalı bir okuma kültürü ile medya okuryazarlığını iki ray gibi yan yana düşünmekten başka bir yol da yok henüz...

● *Sanal dünyayı çok erken yaşlardan itibaren tanımaya başlayan çocukların “medyatikleşen bir kültürle” birlikte, okumadan ziyade ses ve efektle bütünleşmiş görselliğe ilişkin yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Gerçeğin yerini almaya başlayan sanal görselliğin ön plana çıkması, çocuk edebiyatının işlevinde ne gibi değişikliklere yol açmaktadır?*

Medya toplumunda çocuk ve ilk gençlik edebiyatındaki işlev değişimini Hans Heino Ewers üç başlık altında özetlemişti: Birinci boyut edebî değişim, içerik, konu, edebî, teknik ve form açısından değişim. İkinci boyut, kullanım şekli açısından işlev değişimi. Üçüncü boyut ise, sistem değişimi, yani konumlardaki değişim ve statü

değişimi. Ewers’in belirlediği bu üç değişimde görsel okumanın belirleyici olduğunu düşünüyorum. Yeni nesil, bebeklikten itibaren ekran karşısında büyümektedir. Okuma-yazma becerisi edinmeden önce yoğun bir görsellik kuşatması altındadır. Öğrenme ve algı süreçlerinde görsellikten beslenen zihin durumu olduğu için, yazı kültürüyle ilişkisi bir dizi sorun içeriyor. Bu dönemde çocuk henüz okuma-yazma bilmediği hâlde görsel okuma yaşı açısından daha öndedir. Bu nedenle, çocuklar için yapılacak edebiyat, görsel okumaya alışmış çocuğu dikkate almaya yönelmek zorunda kalacaktır.

Görsel okumaya odaklanmış çocuk için yapılacak edebiyatta asıl işlev değişikliği ise edebiyat ve sanat yönünün budanması yönünde olmaktadır. Bu ise popüler ve hormonlu çocuk edebiyatı örnekleri olan sıcak ürün yayıncılığı ürünlerinin edebiyatı saf dışı etmesine yol açıyor. İkinci işlev değişikliği de önemli: Medyatik kültürle beslenen çocuklar erken yaşta yetişkinlerin dünyasına girdikleri için çocuk edebiyatı örneklerinin yaşının küçülmesine neden olmaktadır.

● *Medya toplumuna entegre bir yaşam süren çağdaş çocuğun ilgi alanlarından birisi de popüler sayılabilecek aksiyon ve gerilim içeren fantastik çocuk romanlarıdır. Bu tür kitapların çocuklar tarafından ilgiyle okunmasının çocuk edebiyatı yapıtlarını gölgede bıraktığına yönelik bir yargıya varılabilir mi?*

1970 sonrası ortaya çıkan popüler çocuk kitapları üzerinde çok yönlü düşünmek gerekir. Aksiyon ve fantastik türdeki edebiyatın, küçük yaştan itibaren çizgi film izleyen ve görsel medya tüketen kuşağın edebiyatı olduğunu düşünüyorum. Fantastik edebiyat, gerçek dünyanın karşısına hayal

ürünü bir dünya kurgusu çıkarıyor. Gerçeği, hayali ve gerçeküstü tip, konu ve içerikle yorumlayan fantastik edebiyat, gerçekle hayali karşılaştırmayı amaçlar. Masaldan farkı, yer ve zamanı gerçekçi bağlantılar içinde kurgulamasıdır. Türlerin karışımı bir edebiyat türü olan fantastik edebiyat, bilim kurgudan da farklıdır. Bilim kurgu, gerçek dünya ile gerçeklik ilişkisini kurmaz.

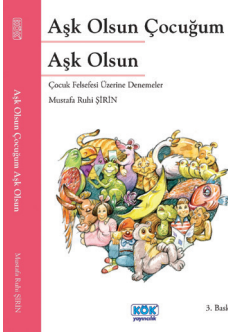
1990 sonrası çocuklarının fantastik türde kitaplara ilgilerinin artması nedeniyle ortaya çıkan ortak kaygı, fantastik edebiyatın çocukları gerçeklerden uzaklaştırdığı yönündedir. Buna karşın, fantastik edebiyatın çocuğun gerçeklerle yüzleşmesini kolaylaştıran bir işlevi olduğu da savunuluyor. Fantastiğin ağırlıklı işlevinin güldürme-eğlendirme olduğu dikkate alındığında şu soruyu sorabiliriz: Başta popüler edebiyat olmak üzere, fantastik, bilim kurgu, macera türleri çocuğu edebiyattan uzaklaştırıyor mu? Benim görüşüm uzaklaştırdığı yönündedir. *Küçük Prens, Pinokyo, Alis*

Harikalar Diyarında, Pal Sokağı Çocukları gibi klasikler yanında, *Harry Potter* gibi hormonlu ve popüler fantastik kitapları ilgiyle okuyan bir grup hep var olacaktır. Popüler çocuk edebiyatının başta çocuk klasiklerini ve nitelikli çocuk edebiyatını baskıladığı bir dönem içindeyiz. Yetişkin edebiyatı için de benzer bir durum söz konusudur. Doğrusu, popüler edebiyatın baskın olduğu bu sürecin, edebiyat alanını giderek daralttığı ve edebiyatı gölgelediği kanaatinde olmasam, çocuk edebiyatına bu kadar çok zaman ayırmayı düşünmezdim.

● ***Çocuk edebiyatında kanon tartışması sizin önerinizle gündeme geldi. Böyle bir tartışmayı hangi amaçla gündeme getirdiniz?***

Bizde edebiyat kanonu tartışması yakın dönemde gündeme gelmiştir. Edebiyat kanonu tartışmalarının merkezinde Batı edebiyatı kanonu çevresinin belirleyici olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır. Jan Asmann'ın kanon tanımını hatırlayalım: Kanonlaşmanın hangi ölçütler sayesinde oluşabileceğini gösteren bir sınırdır, kanon. Harold Bloom da kanon tanımını sınır sözcüğü üzerine şöyle yapmış: Kanon gerçekten de canlılık göstergesidir, ölçülemez olanın sınırlarını çizmek için bir ölçüdür... Edebiyatta kanonik metinlerin ölçüğü kurallara uyan doğru ölçüdür. Bloom'a göre her edebî özgünlük kanonlaşır...

Batı'da çocuk edebiyatında kanon tartışmaları önce çocuk klasikleri üzerinden yapılmıştı. Genel kabule göre kanonik edebiyat klasik edebiyatın da üstündedir. Klasik eserlerin özgünlükleri ve taşıdıkları değerler, zamana karşı direnebilirse kanonik esere dönüşebilirler. Bugün için uluslararası boyutta ortak kabul görmüş çocuk edebiyatı kanonu listesi yoktur. Pedagojik kaygıyla hazırlanmış kitap listelerinin en temel eksikliği ise estetik kaygıyı göz ardı

etmiş olmalarıdır. Edebiyatta kanon üzerine konuşmak edebiyat türlerini popüler, klasik ve kanonik listeler üzerinden değerlendirmeyi gerektirir.

Bizde çocuk ve ilk gençlik ede-

biyatında kanon tartışması bağlamında sorulması gereken ilk soru şu olmalıdır: Türk çocuk ve ilk gençlik edebiyatında gelenek kurucu klasik ve kanonik eser var mıdır? Bu sorunun cevabının evet, ya da hayır olmadığı farkındayım. İlk aşamada çocuk ve ilk gençlik edebiyatımızın gelenek kurucu klasik ve kanonik kitaplardan yoksun olduğunu söyleyebilirim. Çünkü henüz, klasik ve kanonik eserler için ölçütler belirlenmemiştir. Özel bir bakış açısıyla, Fazıl Hüsnü Dağlarca Türk çocuk şiirinde kendine özgü kanonu olan ilk şairimizdir, diyebilirim. Aynı önermeyi, masal edebiyatı, çocuk öyküsü, çocuk romanı, çocuk tiyatrosu, ilk gençlik şiiri, öyküsü, romanı için mihenk taşı olabilecek yazar ve eserler için de ileri sürebilirim. Poetik görüşlerimizle kendi kanonlarımızı ilan edebiliriz. Kanonlaşma süreci ise alanyazını bileşenlerinin ortak kabulleriyle gerçekleşebilir.

Kanonik eser tartışmasını ilkökul için düzenlenen 100 Temel Eser listesi üzerinden genişletebiliriz. İlkokullara yönelik 100 Temel Eser listesindeki yerli çocuk kitapları pedagojik kaygıyla yazılmış, dönem ağırlıklı, dünya çocuk klasikleri ve popüler çocuk kitaplarından oluşan kitaplardır. 100 Temel Eser listesinin “resmî kanon” a göre oluşturulmuş zorunlu okuma listesi olması, bu listedeki eserlerin kanonik edebiyat örneği olduğu anlamına gelmez. Listedeki yerli çocuk kitaplarının hiçbiri klasik

değeri taşımayan örnekleridir. Kanon literatürüne göre bu liste geleneksel kanon türü örneğidir. Geleneksel kitap listelerinin oluşturulması sürecinde eserden ziyade yazar tercihine öncelik verilir. Okuma kültürüne ve eğitici amaçlara ağırlık veren onaylanmış resmî bir liste ile öğretmenin, dolayısıyla öğrencinin okuyacağı iyi metin örneklerinin sınırlandırıldığı yönündeki eleştiri önemlidir. Mike Fleming’in, kanon, doğası gereği geleneksel olmaya eğilimli olsa da, kanonun otoriter değil, “demokratik kanon” olarak belirlenmesi önerisini de değerli buluyorum.

Geleneksel kanon ve “demokratik kanon” un farklı düzlemleri olduğu gibi işlevleri de farklıdır. 1970 sonrası Batı Avrupa eksensel eğitsel amaçlı zorunlu okuma listeleri kanonik bağlam içinde hâlâ tartışılıyor ve eleştiriliyor. Buna karşın uluslararası kabul görmüş tek bir kanonik liste henüz oluşturabilmiş değildir. Bu tartışmaların etrafında cevabını bulamamış soru ise şudur: Çocuk ve ilk gençlik edebiyatında kanon gerekli midir? Bu sorudan başlayarak çocuk edebiyatında kanon konusunu gündeme getirebilir ve tartışabiliriz.

Okuma kültürü programı çerçevesinde ülke ölçekli pedagojik ya da estetik ölçütlere dayalı farklı çocuk kitabı listeleri hazırlanabilir ve bu listeler güncellenebilir. Klasikleşmiş ve kanonik edebiyat değeri taşıyan kitaplar konusu ise bizde henüz tartışılmamıştır. Bu noktadan itibaren de iki soru sorarak çocuk edebiyatında kanon tartışmasını genişletebiliriz: Pedagojik kaygıyla hazırlanacak bir dünya çocuk kitapları listesinde Türkçe çocuk edebiyatından seçilecek kaç örnek vardır? Estetik kaygıyla hazırlanacak dünya çocuk ve ilk gençlik edebiyatı kanonuna Türkçe çocuk ve ilk gençlik edebiyatından kaç örnek önerebiliriz?